

Nachtzwaluwen op de Meinweg, een succesverhaal met een keerzijde

Ernest van Asseldonk, Hofstraat 7, 6019 CB Wessem

Jan Boeren, Hoofdstraat 56 6061 CE Posterholt

In het Meinweggebied komen jaarlijks 70 tot 80 soorten vogels tot broeden. 15 van deze soorten bevinden zich op de Rode lijst van Nederlandse broedvogels (VOGELBESCHERMING NEDERLAND & SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND, 2004). Eén van deze soorten is de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*). Dit artikel staat bijna geheel in het teken van het voorkomen van deze vogelsoort in het Meinweggebied.

EEN BIJZONDERE VERSCHIJNING

De Nachtzwaluw is in vele opzichten de meest bijzondere verschijning in het Meinweggebied. Nachtzwaluwen zijn binnen een etmaal slechts weinig uren actief en deze activiteit is ook nog eens beperkt tot de avond en nacht [figuur 1]. De kans dat men overdag een Nachtzwaluw in de kijker krijgt is dan ook erg klein. De vogels hebben een verborgen levenswijze en vertrouwen hierbij volledig op hun natuurlijke camouflage van het verenkleed. De typische lang-gerekte rusthouding van de Nachtzwaluw maakt hem onderdeel

van een tak of stronk, waardoor ze volledig opgaan in hun omgeving. In al de jaren dat er broedvogels op de Meinweg worden geïnventariseerd is slechts één keer een Nachtzwaluw door de auteurs gezien, nadat deze overdag was verstoord. De Nachtzwaluw verradt zijn aanwezigheid in een gebied voornamelijk door zijn geheimzinnig geratel 's avonds en 's nachts. Het geluid is op grote afstand waar te nemen en voor een minder ervaren waarnemer eventueel te verwarren met het geluid van roepende Rugstreeppadden (*Bufo calamita*). Naast het typische geratel is tijdens de balts ook het geluid van het samenklappen van de vleugels boven het lichaam en de nasale vluchtroep "sjroe-iek" opvallend.

HET VOORKOMEN VAN DE NACHTZWALUW OP DE MEINWEG

De aankomst van de Nachtzwaluw op de Meinweg verloopt geruisloos. De eerste vogels kunnen eind april al in het gebied aanwezig zijn. HUSTINGS & VAN DER COELEN (2006) vermeldt voor de Meinweg een vroege voorjaarsdatum van 30 april 2001. De meeste Nachtzwaluwen worden echter pas in de loop van mei opgemerkt. De maanden juni en juli vormen de beste periode om de soort te inventariseren, waarbij vooral warme zwoele zomeravonden met weinig wind het meest succesvol zijn. De vogel ontwaakt uit zijn dagrust doorgaans een half uur na zonsopgang, de piek in activiteit ligt normaal gesproken nog een half uur later. Inventariseerders maken tijdens de inventarisatie graag gebruik van geluidsna bootsing (recorder) waarmee de soort geactiveerd kan worden. Op de Meinweg wordt door de auteurs bewust niet standaard gebruik gemaakt van geluidsreproducties. De populatie Nachtzwaluwen op de Meinweg is zo groot dat de verschillende individuen zichzelf al voldoende activeren. Geluidsreproducties hebben op de Meinweg geen echte meerwaarde, maar eerder een verstorend effect. Geluidsna bootsing is wel effectief en wordt als zodanig door auteurs wel toegepast in nieuw te onderzoeken gebieden en op plaatsen waar de soort op basis van de biotoop wel voor zou kunnen komen, maar geen spontane activiteiten worden vastgesteld.

Door minimaal twee, maar bij voorkeur drie integrale avond-/nachtbezoeken aan de Meinweg te brengen, kan een goede indruk worden verkregen van het aantal territoria van de soort. Door de eerste auteur is de Meinweg volgens hiervoor beschreven methode in de jaren 1988, 1989, 1999, 2005 en 2006 op de Nachtzwaluw geïnventariseerd [figuur 2].

HUSTINGS & VAN DER COELEN (2006) omschrijft de biotoop van de

FIGUUR 1

De Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) een bijzondere verschijning in het

(a) 1988

(b) 1989

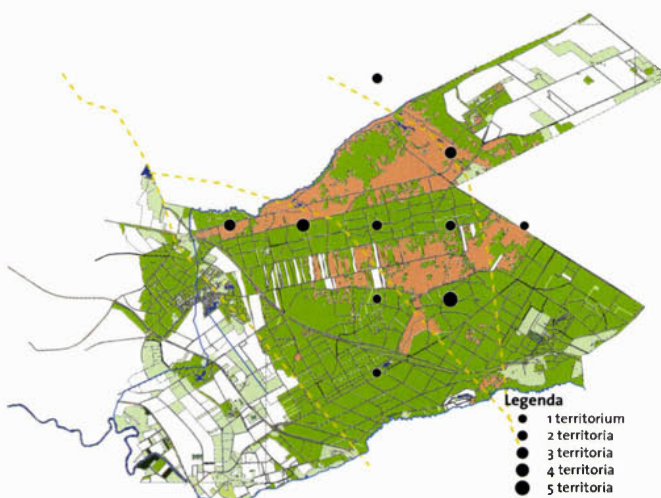
(c) 1999

(d) 2005

(e) 2006

FIGUUR 2

Verspreiding van de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) in het Meinweggebied in de jaren 1988, 1989, 1999, 2005 en 2006 (kleine stip: een territoria, grote stip: vijf territoria) (© Topografische Dienst, Emmen).

weg. Nachtzwaluwen worden op de Meinweg op alle heidevelden en open terreinen aangetroffen. De Nachtzwaluwen maken geen onderscheid tussen de nattere heide en open gebieden ten noorden van de verharde Meinweg en de drogere heide ten zuiden van de weg. VAN ASSELDONK (1990) meldt naar aanleiding van zijn inventarisatie op de Meinweg in 1988 en 1989 dat de verspreiding van de territoria over het gebied erg gelijkmatig is en mogelijk het gevolg is van het homogene karakter van de heidevelden. Toch is de verspreiding niet zo statisch als de bovenstaande omschrijving doet vermoeden. De dichtheid per kilometerhok kan jaarlijks variëren [figuur 2]. Nachtzwaluwen kunnen snel op een veranderde situatie reageren. Bewijs hiervoor zijn de beheersmaatregelen die zijn uitgevoerd in verband met de Adder (*Vipera berus*) in de omgeving van het Gagelveld [figuur 3]. Hier is in korte tijd door boskap een groot, gevarieerd open terrein ontstaan, waar zich direct Nachtzwaluwen hebben gevestigd. Dit heeft nog niet geleid tot een toename van

Nachtzwaluw als kleinschalige, weinig vergraste en gevarieerde heidevelden met verspreide opslag en veel overgangssituaties (open terrein/bos, droog/vochtig, hoge/lage heide). Deze biotoop-

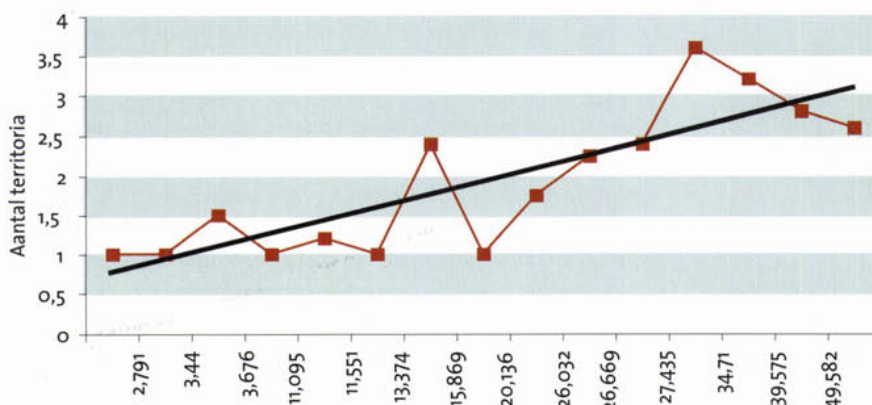
FIGUUR 3

Omgeving Gagelveld in juni 2006. Situatie twee jaar na houtkap ten behoeve van het voorkomen van de Adder (*Vipera berus*). Ook Nachtzwaluwen (*Caprimulgus europaeus*) profiteren van deze houtkap (foto: E. van Asseldonk).

aanwezige territoria. In figuur 4 wordt de relatie weergegeven tussen het voorkomen van de nachtzwaluw op de Meinweg ten opzichte van het oppervlakte heide per kilometerhok. De grafiek illustreert dat er een positieve correlatie is tussen de oppervlakte aan heide en het aantal Nachtzwaluwen dat er kan worden aangetroffen.

AANTALSONTWIKKELING

Het voorkomen en de aantalsontwikkelingen van een soort heeft met vele factoren te maken. Naast de aanwezigheid van een geschikt biotoop, moet ook de voedselsituatie gunstig zijn en de rust gewaarborgd. Vanaf 1988 heeft het gebied vele veranderingen ondergaan. Sinds de officiële status als Nationaal Park in 1995 en de goedkeuring van het nieuwe beheersplan in 2002, is het areaal open terrein vergroot door houtkap en zijn er verbindingzones gecreëerd tussen de verschillende heidevelden. Deze ontwikkelingen hebben een positief effect gehad op de Nachtzwaluw en andere vogelsoorten van kleinschalige landschappen met struiken en structuur. Voorbeelden hiervan zijn de Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) (19 respectievelijk 35 paar in 1990 en 2004) en de Grasmus (*Sylvia communis*) (negen paar in 1990 tot 33 paar in 2004) (VAN ASSELDONK, 2004). Bij de Nachtzwaluw is de toename niet zo spectaculair als bij de Roodborsttapuit en Grasmus. In figuur 5 wordt de aantalsontwikkeling van de Nachtzwaluw op de Meinweg weergegeven. Het aan-

tal territoria kan jaarlijks variëren, maar op basis van VAN DIEK (2005) en de eigen inventarisatie is aangetoond dat de soort vanaf 1988 langzaam in aantal toeneemt. In 2005 en 2006 werden respectievelijk 25 en 24 territoria van de Nachtzwaluw vastgesteld. Het aantal vastgestelde territoria in de jaren 1988, 1989, 1999, 2005 en 2006 is gebruikt om het gemiddelde en het maximale aantal territoria per kilometerhok vast te stellen, met als doel hiermee de potentiële

draagkracht van het gebied te bepalen [tabel 1]. Op basis van deze informatie zou de nachtzwaluwpopulatie op de Meinweg kunnen groeien tot tussen de 29 en 38 paar (gemiddelde per kilometerhok tot maximum per kilometerhok).

DE BETEKENIS VAN DE MEINWEG VOOR LIMBURG

Het huidige broedvoorkomen van de Nachtzwaluw in Limburg is vrijwel beperkt tot Noord- en Midden-Limburg. In Noord-Limburg is de soort aangetroffen op verschillende grotere en kleinere heideterreinen met als bolwerk de Bergerheide (19 respectievelijk 27 paren in 1993 en 2005) en Landgoed de Hamert (12 respectievelijk negen paren in 1993 en 2005). In Midden-Limburg is het voorkomen van de Nachtzwaluw beperkt tot Weerter- en Boshoverheide, de Beegderheide en de Meinweg (in 2005 25 paar). De omvang van de Limburgse populatie in de periode 2000-2004 bedraagt 100-130 paar (HUSTINGS & VAN DER COELEN, 2006). De Meinweg kan dus zondermeer beschouwd worden als één van de kerngebieden van de Nachtzwaluw in Limburg.

GEVAREN EN BEDREIGINGEN

SCHEPERS & VAN ASSELDONK (1989) hebben indertijd een overzicht gemaakt van de Nachtzwaluw als broedvogel in Limburg. In hun artikel geven zij een overzicht van de oorzaken welke mogelijk nadelig kunnen zijn met betrekking tot het voorkomen van de Nachtzwaluw in een terrein. De volgende oorzaken kwamen aan bod: (1)afnameaanoppervlaktegeschiktbroedgebied door het dichtgroeien van heidevelden;

FIGUUR 4

Het aantal territoria van de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) in relatie tot de oppervlakte

	206-351	205-352	206-352	207-352	208-352	204-353	205-353	206-353	207-353	208-353	202-354	205-354	206-354	207-354	206-355	207-355	aantal kmhok	aantal territoria	gemiddeld per kmhok	gemiddelde bezetting
1988		1	2	3		3	2		2	1	1		2	3	1		11	21	1,909	69%
1989				3		3	3	2	2	1	1		3	1	1	1	11	21	1,909	69%
1999	1		2	4		2	4	2	2	1			2	4		2	12	26	2,167	75%
2005	1		2	3	1	1	3	3	4	1			3	2	1		13	25	1,923	81%
2006	1		1	5		3	4	2	2	1				3	2		11	24	2,182	69%
	3	1	7	18	1	12	16	9	12	5	2	1	14	13	6	3				
gemiddeld per kmhok	1	1	1,75	3,6	1	2,4	3,2	2,25	2,4	1	1	1	2,8	2,6	1,2	1,5	29,7		gemiddelde draagkracht	
minimum per kmhok				3		1	2		2	1			2	1			12		minimale draagkracht	
maximum per kmhok	1	1	2	5	1	3	4	3	4	1	1	1	3	4	2	2	38		maximale draagkracht	

TABEL 1
Het aantal territoria van de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) op de Meinweg per kilometerhok in de jaren 1988, 1989, 1999, 2005 en 2006. Kmhok: kilometerhok.

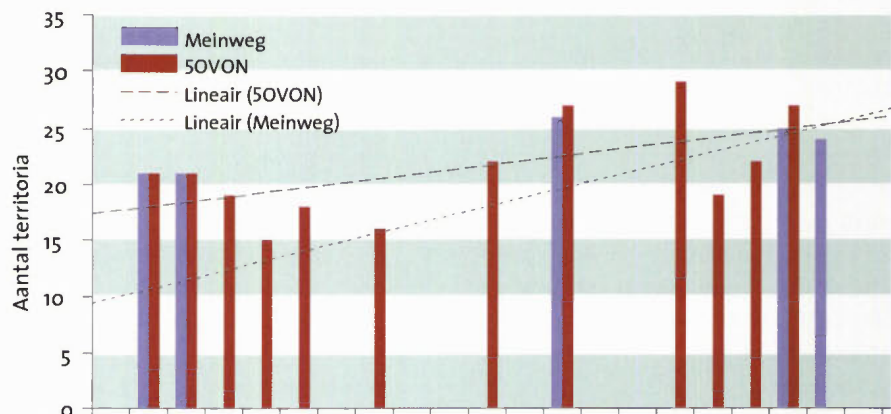
- (2) toename van de geïsoleerde ligging van de heideterreinen;
- (3) toename van de recreatie in heidegebieden.

De Nachtzwaluw is als grondbroeder erg gevoelig voor verstoring. Worden bovenstaande punten voor de Meinweg bekeken, dan blijkt dat het oppervlak aan geschikt broedbiotoop vanaf 1988 alleen maar groter geworden is. De oppervlakte heide op de Meinweg is groot genoeg om een eigen populatie in stand te houden. Ondanks de toegenomen belangstelling voor het Nationaal Park de Meinweg is sinds zijn oprichting de soort niet in aantal afgenomen. Om de recreatiedruk onder controle te houden is een recreatiezonering aangebracht om de druk op kwetsbare terreinen (en hun fauna) te verminderen. Deze zonering lijkt een positief effect op het voorkomen van de Nachtzwaluw te hebben gehad. Wel zou het aantal nachtelijke activiteiten (droppings en dergelijke) volgens ons tot een minimum beperkt moeten worden. Sinds een aantal jaren vindt jaarrondbegrazing met paarden en runderen op een groot deel van de heide en een gedeelte van het bosgebied plaats. Door het gebruik van grote grazende dieren in het beheer worden op een meer natuurlijke wijze overgangssituaties gecreëerd, meer structuur in de vegetatie aangebracht en neemt de insectenrijkdom toe (Scheppers & Van Asseldonk, 1989). Ook deze ontwikkeling kan positief bijgedragen hebben aan het succes van de Nachtzwaluw op de Meinweg. Tot zover lijkt er nog geen vuiltje aan de lucht, tenminste daar waar het gaat om het voorkomen van de Nachtzwaluw.

GEELGORSGROEP

Nachtzwaluwen maken deel uit van de

FIGUUR 5
Aantalontwikkeling van de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) op de Meinweg in periode 1988-2006. Gearceerde balken qe qevens auteur.

Geelgorsgroep (Sierdsema, 1995). De Geelgorsgroep omvat elf soorten waarvan er zes jaarlijks op de Meinweg broeden. Naast de Nachtzwaluw zijn dit Geelgors (*Emberiza citrinella*), Boomleeuwrik (*Lullula arborea*), Boompieper (*Anthus trivialis*), Groene specht (*Picus viridis*) en Gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*). Het aantal Groene spechten varieert jaarlijks tussen de nul en twee paar. Alle overige soorten komen talrijker voor, maar laten sinds 1988 een dalende trend zien [figuur 6]. De Boompieper is door de auteurs pas recent aan de te inventariseren soorten toegevoegd, maar Van Diek (2005) trof in 1994 nog 250 territoria aan tegen 214 in 2005. De Nachtzwaluw blijkt wat betreft de aantalsontwikkeling een uitzondering te zijn ten opzichte van soorten die dezelfde biotoopvoorkeur hebben. De Geelgorsgroep omvat de broedvogels van boomgroepen in open gebieden, bosranden en open bos. Belangrijk is de aanwezigheid van kale en zandige plekken op de bodem. Deze groep van soorten is het best vertegenwoordigd in stuifzandgebieden en vliegdennenbossen op arme bodem. In productiebossen op arme gronden broeden veel van deze soorten op jonge kapvlakten. Ook op begraasde heideterreinen met zeer kort begraasde vegetaties kan deze vogelgroep zeer goed vertegenwoordigd zijn (Sierdsema, 1995).

Asseldonk & Boeren (1999) waren in 1999 nog tevreden over het ge-

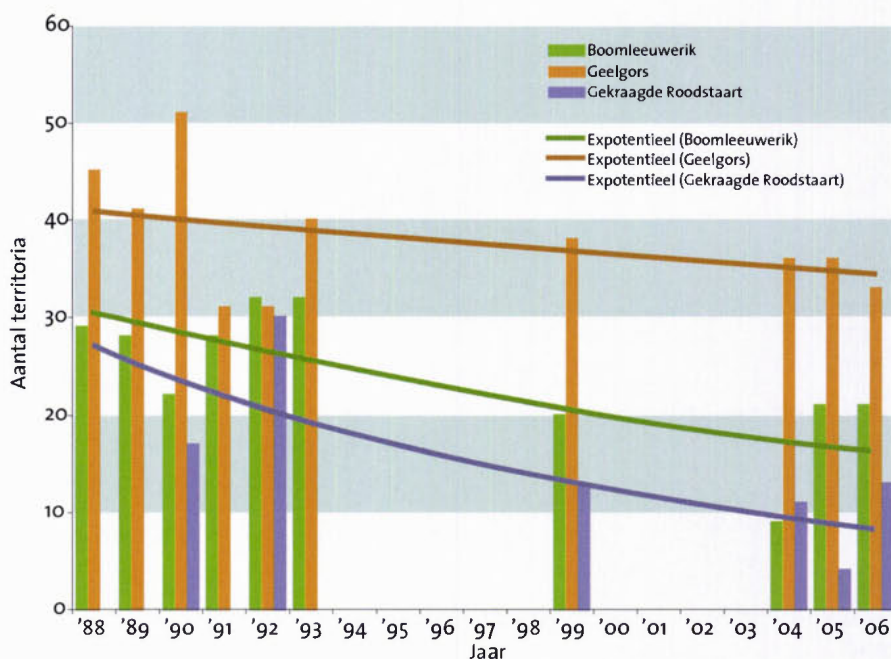
FIGUUR 6

Aantalsontwikkelingen van de territoria vanaf 1988 van de Geelgors (*Emberiza citrinella*), de Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) en de Gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) in een deel van het Meinweggebied.

voerde beheer voor deze soortgroep, al constateerde zij toen al dat een verwachte toename van de Boomleeuwerik in een deel van het gebied achterwege bleef. Als de trend van vier van de zes soorten uit één groep een dalende lijn heeft dan kunnen we niet tevreden meer zijn. Er zijn minimaal twee factoren die de ontwikkeling van deze groep belemmeren. De heidevelden worden gekenmerkt door een groot aanbod aan oude, hoge struikheistruiken. Illustratief hiervoor is de explosieve toename van de Sprinkhaanzanger (*Locustella naevia*) in het gebied. Werd in 1988 en 1989 nog één territorium van de soort vastgesteld, in 2004, 2005 en 2006 is het aantal opgelopen naar respectievelijk 13, 10 en 26 territoria. Alle Sprinkhaanzangers huizen in de oude struikheide. Aangezien de heide op de meeste plaatsen is dichtgegroeid, ontbreekt de belangrijkste factor voor deze groep namelijk kale en zandige plekken op de bodem. Hier zal menselijk ingrijpen noodzakelijk zijn.

NATURA 2000

Om de gevarieerde natuur in de Europese Unie te behouden heeft de EU het initiatief genomen voor Natura 2000. Dit is een samenhangend netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. Dit netwerk vormt de hoeksteen van het EU-beleid voor behoud en herstel van biodiversiteit. Natura 2000 omvat alle gebieden die zijn beschermd op grond van Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn. Op basis van deze status is ook de Meinweg als Natura 2000-gebied aangewezen. Wat betreft vogels worden drie soorten broedvogels voor de Meinweg specifiek

genoemd: Boomleeuwerik, Roodborsttapuit en Nachtzwaluw. Voor iedere soort is een instandhoudingsdoel opgesteld. Voor broedvogels is deze vertaald in een minimaal aantal broedparen per jaar. Op de Meinweg behoren volgens de criteria minimaal 25 paar Nachtzwaluwen, 25 paar Boomleeuweriken en 20 paar Roodborsttapuiten voor te komen. Het doel voor de Roodborsttapuiten is al ruimschoots bereikt, de Nachtzwaluw nipt aan zijn doel, maar voor de Boomleeuwerik zal wat meer moeite moeten worden gedaan. Wellicht dat ook de Draaihals (*Jynx torquilla*) hiervan op termijn kan profiteren.

TOT SLOT

De Nachtzwaluwen blijven tot in september in de broedgebieden aanwezig, al zijn waarnemingen uit de periode augustus tot en met oktober schaars (HUSTINGS & VAN DER COELEN, 2006). Hoelang onze Nachtzwaluwen blijven, geen idee! De soort vertrekt zoals hij in mei gekomen is..., geruisloos en zonder bravoure.

Summary

DUSKY NIGHTJAR AT THE MEINWEG NATIONAL PARK

At the 'De Meinweg' National Park, 70 to 80 species of birds are known to breed each year, 15 of which are on the Red List of endangered Dutch breeding birds. The article focuses almost exclusively on one of these species, the Dusky nightjar (*Caprimulgus europaeus*), and its presence in the reserve.

Literatuur

- ASSELDONK, E., VAN, 1990. Broedvogels van de Meinweg in 1988 en 1989. *Limburgse Vogels* 1(3): 1-10.
- ASSELDONK, E., VAN & J. BOEREN, 1999. Broedvogels van de Meinweg. Een beetje nat en toch leuk! *Natuurhistorisch maandblad* 88 (12): 311-315.
- ASSELDONK, E., VAN, 2004. Nationaal Park De Meinweg 15 jaar later... Over beheersmaatregelen en de broedvogelontwikkeling. *Limburgse Vogels* 14: 17-23.
- DIEK, H., VAN, 2005. Broedvogels van de Meinweg in 2005. SOVON-inventarisatierapport 2005/34,

gen.

- HUSTINGS, F. & J. VAN DER COELEN, 2006. In: HUSTINGS F., J. VAN DER COELEN, B. VAN NOORDEN, R. SCHOLS & P. VOSKAMP. *Avifauna van Limburg*. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht: 374-377.
- SCHEPERS, F. & E. VAN ASSELDONK, 1989. De Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* als broedvogel in Limburg. *Vogeljaar* 37(6): 322-332.
- SIERDESEMA, H., 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB/SOVON, Driebergen/Beek-Ubbergen.
- VOGELBESCHERMING NEDERLAND & SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND, 2004. Rode Lijst van de Ne-